

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

6 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

- 1. СУФИЕВА Дилафруз Улугбековна**
ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В КАЧЕСТВЕ ОСНОВНОГО НАПРАВЛЕНИЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРЛАМЕНТАРИЕВ..... 8
- 2. АДЛКАРИЕВА Феруза Ходжимуратовна**
КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД ВАКОЛАТЛАРИНИНГ КЕНГАЙИШИ – ЗАМОНАВИЙ
КОНСТИТУЦИЯВИЙ ИСЛОҲОТЛАР МАҲСУЛИ 15

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

- 3. МАСАДИКОВ Шерзодбек Махмудович**
СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА ПО ПРИЗНАНИЮ И ИСПОЛНЕНИЮ ИНОСТРАННЫХ
АРБИТРАЖНЫХ РЕШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 21
- 4. ТОШЕВ Зафар Бобокулович**
МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИНИНГ ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ ВА
КОНСТИТУЦИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ 28
- 5. DENQANOV Raxmatilla Mirzaraxmat o'g'li**
TRANSCHEGARAVIY ELEKTRON TIJORATDA ISTEMOLCHILAR HUQUQLARI 34
- 6. TOSHKANOV Nurbek Bahriddinovich**
INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA BO'LGAN HUQUQLARNI USTAV JAMG'ARMASIGA
ULUSH SIFATIDA KIRITISH: BUNI QANDAY AMALGA OSHIRISH MUMKIN?..... 40

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

- 7. НАБИРАЕВ Акмал Исматуллаевич**
АГРАР ВА ОЗИҚ-ОВҚАТ СОҲАСИДА ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН
НАЗОРАТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ РОЛИ... 48

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

- 8. ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович**
СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИК ВА ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАРТИБГА
СОЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ 54
- 9. АЛИМОВ Гайбулла Алимович**
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ
ЖАРАЁНИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ЧЕКЛАШНИНГ
КОНСТИТУЦИЯВИЙ ВА ҚОНУНИЙ АСОСЛАРИ 70

10. МИРЗАТИЛЛАЕВ Умид ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР МАСАЛАЛАРИ БЎЙИЧА ИНСПЕКТОР-ПСИХОЛОГЛАР ФАОЛИЯТИ ТУШУНЧАСИ ВА АҲАМИЯТИ.....	78

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

11. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ И ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ ПРАВА НА ЗДОРОВЬЕ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА.....	85
12. USMANOVA Surayyo ANALYSES OF DEVELOPING COUNTRIES ON TOURISM SERVICES REGULATION UNDER THE GATS	96
13. БАБАЕВА Иродахон ОБЗОР И КЛАССИФИКАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОКУМЕНТОВ ПО ИЗМЕНЕНИЮ КЛИМАТА.....	105
14. АКБАРОВ Саидакбар ХАЛҚАРО ҲУҚУҚДА ҲАРБИЙ ЖИНОЯТЛАРНИНГ БЕЛГИЛАРИ.....	117

ҲУҚУҚ, ИННОВАЦИЯ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

15. МЕЛИЕВ Худоёр Хуррамович ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИ СОҲАСИДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИ ҚЎЛЛАШНИНГ КОРРУПЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШГА АҲАМИЯТИ	125

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

МИРЗАТИЛЛАЕВ Умид

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети
мустақил изланувчиси (PhD)

E-mail: mirzattillaevumid7@gmail.com

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР МАСАЛАЛАРИ БЎЙИЧА ИНСПЕКТОР-ПСИХОЛОГЛАР ФАОЛИЯТИ ТУШУНЧАСИ ВА АҲАМИЯТИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): МИРЗАТИЛЛАЕВ У.
Вояга етмаганлар масалалари бўйича инспектор-психологлар фаолияти тушунчаси ва
аҳамияти // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2024) Б. 78-84.

 6 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-6-10>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада вояга етмаганлар масалалари бўйича инспектор-психологларнинг ҳуқуқий мақоми, уларнинг функция ва вазифалари, инспектор-психологларнинг вояга етмаганлар билан ишлаш фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган, бу соҳада амалга оширилиши зарур бўлган профилактик чора-тадбирлар асослантилган. Муаллиф мақолада вояга етмаганлар масалалари бўйича инспектор психологларнинг иш самарадорлигини ошириш ва уларнинг фаолиятини такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсияларини баён қилган.

Калит сўзлар: ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар, тарбияси оғир бола, ноқобил ва муаммоли оила, тарбияси оғир болалар билан ишлаш тизими, маҳалла, маҳалла раиси, профилактика инспектори, ҳоким ёрдамчиси, хотин-қизлар фаоли, ёшлар етакчиси, профилактик чора-тадбирлар.

МИРЗАТИЛЛАЕВ Умид

Самостоятельный соискатель (PhD)

Университета общественной безопасности Республики Узбекистан

E-mail: mirzattillaevumid7@gmail.com

ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСПЕКТОРОВ-ПСИХОЛОГОВ ПО ВОПРОСАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется правовой статус инспекторов-психологов по делам несовершеннолетних, их функции и задачи, особенности работы инспекторов-психологов с несовершеннолетними, а также обосновываются профилактические меры, которые необходимо осуществлять в этой области. В статье автор излагает свои предложения и рекомендации по проблемам несовершеннолетних с целью повышения эффективности работы инспекторов-психологов и совершенствования их деятельности.

Ключевые слова: дети нуждающихся в социальной защиты, трудновоспитуемые

дети, проблемные семьи, система по работе с трудновоспитуемыми детьми, маҳалла, председатель маҳалли, инспектор профилактики, помощник хокима, активист женщин, лидер молодежи, меры профилактики.

MIRZATILLAYEV Umid

Researcher (PhD),

The University of Public Safety Republic of Uzbekistan

E-mail:mirzatillaevumid7@gmail.com

THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF THE ACTIVITIES OF INSPECTORS- PSYCHOLOGISTS ON MINORS ISSUES

ANNOTATION

This article analyzes the legal status of inspector-psychologists for juvenile affairs, their functions and tasks, features of the work of inspector-psychologists with minors, and also substantiates the preventive measures that need to be implemented in this area. In the article, the author outlined the suggestions and recommendations of the juvenile affairs inspector to increase the effectiveness of psychologists and improve their work.

Keywords: children in need of social protection, difficult-to-educate children, problem families, system for working with difficult-to-educate children, mahalla, mahalla chairman, prevention inspector, assistant khokim, women's activist, youth leader, preventive measures.

2024 йилнинг 5 февralида Ўзбекистон Республикаси Президенти раислигида таълим, соғлиқни сақлаш, рақамлаштириш, маданият ва спорт соҳаларида амалга оширилиши лозим бўлган устувор вазифалар юзасидан видеоселектор йиғилишида вояга етмаганлар билан ишлаш тизими қаттиқ танқид қилиниб, келгусида вояга етмаганлар ишлари билан Миллий Гвардия ходимлари шуғулланиши таъкидлаб ўтилди [1]. Шундан сўнг Ички ишлар вазирлиги тизимидаги 2000 та штат бирлигидан иборат бўлган вояга етмаганлар билан ишлаш бўлими Миллий Гвардия тизимига ўтказилди. Эндиликда вояга етмаганларнинг назоратсизлиги билан Миллий Гвардия ходимлари шуғулланиб келмоқда.

Мамлакатимизда барча соҳалар каби Миллий гвардия органлари тизимини ҳам бугунги кундаги халқчил тузилмага айлантириш ва уларнинг фаолиятининг такомиллаштириш долзарб масалалардан бири саналади. Чунки, бугунги кунда нафақат вояга етган балки мактабгача таълим муассасалари, мактаблар, лицейлар ҳатто олий муассасаларида таҳсил олаётган ёшларни таълим олишига муносабати, уларнинг руҳий ҳолати ҳамда турли нотўғри йўлларга кириб кетмаслиги учун ҳам таълим муассасаларига бириктирилган ички ишлар органлари тизимидаги инспектор-психологларнинг Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 5 февралдаги “Вояга етмаганлар ўртасида қонунбузарликлар профилактикаси тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси таркибига ўтказилиши умумий ўрта таълим мактабларида “Хавфсиз таълим” тамойили асосида вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг барвақт профилактикасини ташкил этишнинг мутлақо янги босқичини бошлаб берди.

Мазкур қарор ҳамда Ўзбекистон Республикаси Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги ҳамда Миллий гвардиясининг 2024 йил 26 февралдаги “Умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларни таълимга жалб этиш, уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, қонунбузарликларнинг олдини олиш, психологик қўллаб-қувватлаш ҳамда хавфсизликни таъминлаш юзасидан ҳамкорлик қилиш тўғрисида”ги 4/5-сон қарорига

мувофиқ, республика умумий ўрта таълим муассасаларида Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардиясининг катта инспектор-психологлари ва инспектор-психологлари фаолият кўрсатишининг ташкилий-ҳуқуқий асослари яратилди.

Инспектор-психологлар жиноят содир этган вояга етмаганларга хос бўлган антисоциал (жамиятга зид) хулқ-атворнинг келиб чиқишининг барвақт олдини олишга қаратилган профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш бўйича мактабларда асосий субъект ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 29 сентябрдаги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-263-сон қонунининг [2] 20-моддасида эса, якка тартибдаги профилактика иши қуйидаги вояга етмаганларга нисбатан олиб борилиши белгиланган. Хусусан,

- назоратсиз ёки қаровсиз қолганлар;
- ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этганлар;
- ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларида ёки ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларида сақланаётганлар;
- таълим муассасаларидаги машғулотларга узрли сабабларсиз келмаётган ёки мунтазам равишда қатнашмаётганлар;
- маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этганлар;
- амнистия акти асосида ёки қилмиш ёхуд шахс ижтимоий хавфлилик хусусиятини йўқотганлиги сабабли ёки айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги ёхуд ярашилганлиги муносабати билан, шунингдек вояга етмаганни жазо қўлламастан туриб тузатиш мумкин деб эътироф этилган ҳолларда жиноий жавобгарликдан озод қилинганлар;
- ижтимоий хавфли қилмишлар содир этган, лекин жиноий жавобгарликка тортиш мумкин бўлган ёшга тўлмаганлар ёхуд руҳий ҳолатининг бузилганлиги билан боғлиқ бўлмаган ҳолда ривожланишда ўз ёшига нисбатан анча орқада қолиши оқибатида содир этган қилмишининг аҳамиятини тўла равишда англаб етишга қодир бўлмаганлар;
- жиноят содир этганликда айбланиб, қамоққа олиш билан боғлиқ бўлмаган эҳтиёт чораси қўлланганлар;
- мажбурлов чоралари қўлланган ҳолда жиноий жазодан озод қилинганлар;
- жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилинганлар, шахс ижтимоий хавфлилик хусусиятини йўқотганлиги сабабли ёки айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан ёхуд амнистия акти ёки афв этиш асосида жазодан озод қилинганлар;
- ҳукмнинг ижроси кечиктирилганлар;
- шартли ҳукм қилинганлар, ахлоқ тузатиш ишларига ёки озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган бошқа жазо турларига ҳукм қилинганлар;
- жазони ижро этиш муассасаларидан озод этилганлар ёки ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларидан қайтиб келганлар;
- руҳий ҳолатининг бузилганлиги туфайли соғлиқни сақлаш муассасаларида ҳисобда турганлар ва ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлганлар;
- якка тартибдаги профилактика иши ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган оилаларга нисбатан ҳам олиб борилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 2 апрелдаги “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5050-сон қарорининг [3] 6-банди билан “2021 йилда умумий ўрта таълим муассасаларининг 2 000 та психолог штат бирлигини жорий йилнинг 1 июлидан қисқартириш эвазига, 100 та инспектор-психолог штат бирлиги киритилиши ва 2022 йилда қўшимча 900 та штат бирлигини киритиш орқали уларнинг сони 2 000 тагача етказиш” вазифаси белгилаб берилган.

Мазкур масалани янада очиқроқ ватаншунарли талқин қилишда айрим тушунчаларнинг луғавий маъносига тўхталиб ўтиш лозим. Масалан, инспектор – лотинча сўз бўлиб,

“inspector” кузатувчи, текширувчи, назоратчи маъноларида қўлланилади. Муайян соҳага қарашли орган ва шахслар фаолиятини тўғрилигини ёки мавжуд қонунларнинг амалга оширилишини назорат қилувчи мансабдор шахс ҳисобланади [4. Б.250.].

Психолог – психология бўйича олим-мутахассис ҳисобланиб, кишининг руҳиятини яхши биладиган, шунга қараб муомала қиладиган сезгир одам. Профилактика эса – “сақловчи”, “олдини олувчи” маъноларида қўлланиб, бирор ҳодисани олдини олиш, механизм кабилар тушунилади [5. Б.316.].

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 3 августдаги “Вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 490-сон қарорининг [6] 3-бандига кўра, 2021 йил 1 сентябрдан эътиборан қаровсиз болалар билан ишлаш тизимида вояга етмаган шахснинг қаровсиз қолганлигини аниқлаш бўйича, “вояга етмаганлар масалалари бўйича инспектор-психологлар томонидан – таълим муассасаларида, профилактика инспекторлари томонидан – хизмат ҳудудида, маҳалла фуқаролар йиғинлари раислари ва маҳаллалардаги хотин-қизлар фаоллари томонидан – оилаларда ўрганиш (кузатиш) ва профилактика тадбирларини амалга ошириш жараёнида қаровсиз болалар аниқланиши белгиланган. Бу эса, ҳозирги кунда инспектор психолог ходимларини фақат бириктирилган ёки хизмат олиб борилаётган ҳудудида иш фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ жараёнларни қамраб олган.

Инспектор-психологларнинг асосий вазифалари сифатида қуйидагилар белгиланган: вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш;

мактабгача таълим, умумий ўрта ва профессионал таълим муассасаларида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш борасида тадбирларни ташкил этиш;

таълим муассасалари психологлари билан ҳамкорликда вояга етмаганларда қонунбузилишларга муросасиз бўлиш ҳиссини шакллантириш;

муаммоли ўқувчилар билан уларнинг яшаш жойларида ота-оналари иштирокида манзилли ишлаш;

ахборот-психологик хуружларнинг хавфи, Интернет жаҳон ахборот тармоғининг салбий таъсири, ўқувчилар тарбиясига хавф солаётган “оммавий маданият”нинг кириб келиши ҳолатларининг олдини олишга қаратилган тадбирларни ўтказиш;

ўқувчилардаги барча салбий ҳолатлар ва мойилликларнинг олдини олиш бўйича таълим муассасалари психологлари билан ҳамкорликда педагог ходимлар ва ота-оналар учун тавсиялар ишлаб чиқиш;

инспектор-психолог фаолият олиб бораётган маҳаллалардаги ҳулқида ва юриш-туришида ўзгариш кузатилган ўқувчиларнинг оиласидагилар билан индивидуал суҳбатлар олиб бориш ҳамда уларга психологик тавсиялар бериш, уларга ҳар ойда камида бир марта психологик маслаҳат бериш ишларини ташкил этиш;

турли давлатлардан инсонпарварлик акцияси доирасида Ўзбекистон Республикасига қайтарилган болалар ҳамда ўқувчилар билан тизимли ишлаш ва уларга психологик ёрдамлар кўрсатиш;

ўқувчиларнинг тенгдошлари ва катталар билан ўзаро муносабатларида психологик шикаст етказувчи омилларни бартараф этишда ёрдам кўрсатиш;

умумий ўрта таълим мактабида ички назоратида ўқувчилар билан тизимли ишлаш ҳамда ушбу ўқувчиларни ички назоратдан чиқариш;

таълим муассасалари психологлари билан ҳамкорликда ўқувчилар ўртасида суицид ҳолатларига мойилликни барвақт аниқлаш, ушбу ҳолатнинг келиб чиқиш сабабларини ўрганиш ҳамда суицид ҳолатларига мойил ўқувчилар билан коррекцион машғулотларни олиб бориш;

ўқувчилар хулқ-атворидаги салбий ҳолатларнинг олдини олиш, руҳий зарба, низо, салбий эмоционал кечинмалар ҳолатлари юзага келишининг олдини олиш;

мутасадди идора ва ташкилотлар, соғлиқни сақлаш муассасалари, фуқаролик жамияти институтлари, ички ишлар органлари соҳавий хизматлари ва бошқа ҳуқуқни

муҳофаза қилувчи органлар ходимларини жалб этган ҳолда, ота-оналар билан учрашувлар, суҳбатлар, семинар-тренинглар, мунозаралар ва очиқ мулоқотлар ташкил этиш, тақдимотлар ва видеофильмлар намоишларини ўтказиш;

таълим муассасалари психологлари билан ҳамкорликда тарбиясида салбий ҳолатлар мавжуд бўлган ўқувчилар билан коррекцион ишларни амалга ошириш;

вояга етмаганлар томонидан ҳуқуқбузарлик, ғайриижтимоий хатти-ҳаракат содир этилишининг олдини олиш, бунга сабаб бўлган сабаблар ва шароитларни аниқлаш;

вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоясини таъминлаш;

ижтимоий жиҳатдан хавfli аҳволда бўлган вояга етмаганларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилишни бевосита таълим муассасаси ходимлари томонидан амалга оширилишини ташкил этиш;

дарсларга сабабсиз мунтазам равишда қатнашмаётган вояга етмаганларни, аниқлаш, дарсларга қатнашмаслик сабабларини ўрганиш, вояга етмаганнинг таълим олишга тўсқинлик қилаётган омилларни мутасадди идора ва ташкилотлар билан ҳамкорликда бартараф этиш чораларини кўриш;

вояга етмаганнинг психологик-педагогик хусусиятларини, унинг микро муҳитини ўрганиш (оилага ташриф буюриш, ўсмир ва ота-оналар билан индивидуал суҳбатлар), ўқувчилар қизиқиш ва эҳтиёжларни, қийинчиликлар ва муаммоларни, зиддиятли вазиятларни аниқлаш (анкеталар, ўқувчи, синф раҳбари ва бошқа ходимлар билан индивидуал суҳбатлар);

ўқувчиларнинг ижтимоий портретини тузиш (ўқувчилар билан тренинглар, индивидуал суҳбатлар, тузатиш машғулотларини ўтказиш);

ўқувчилар оиласининг индивидуал психологик-педагогик харитасини тузиш (оиладаги шахслараро муносабатлар, ота-оналар ва бола ўртасидаги мулоқотни коррекциялаш, индивидуал консультациялар, тест сўровномалар ўтказиш);

ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар билан ўзаро алоқаларни амалга ошириш, зарурий ҳолларда вояга етмаган билан ишлаш учун тегишли хизматларни жалб қилиш;

таълим муассасаларини ўқувчиларнинг психологик-педагогик коррекция натижалари тўғрисида хабардор қилиш;

ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича таълим муассасалари йиғилишларида қатнашиш, рўйхатдан чиқариш бўйича таклифлар киритиш.

Санаб ўтилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда асосан инспектор-психологлар зиммасига ҳар бир ўқувчи кесимида умумий ўрта таълим муассасаларида психологик муҳитни яхшилаш, вояга етмаганлар орасида қонунбузилишларга муросасиз муносабатда бўлиш ҳиссини шакллантириш, муаммоли ўқувчилар билан уларнинг яшаш жойларида ота-оналари иштирокида манзилли ишлаш вазифаларини юклаш белгиланди. Аммо ҳозирги кунга қадар ички ишлар органлари тизимида инспектор психологларни ҳали-ҳануз асосий вазифалари белгиланмаганлиги, уларнинг таълим муассасаларида турли даражадаги ҳуқуқбузарликларга ёки маълум бир вазифаларни бажариш жалб этаётганлиги икки мингдан ортиқ ходимларни иш самарадорлигини оширишига тўсқинлик қилмоқда.

Хорижий тажрибага эътибор қаратадиган бўлсак, АҚШнинг Флорида штати ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари томонидан ишлаб чиқилган ҳамда давлат ва хусусий секторда жорий этилган “Ҳуқуқий таълим дастури” ҳам эътиборга лойиқ. Айнан 7-8-синф ўқувчиларига мўлжалланган ушбу дастур шахснинг жамиятдаги қадриятлар тизимида тутган ўрни, фуқаронинг мажбуриятлари ва жиноят ҳуқуқи асослари, ҳуқуқ-тартиботни бузувчиларни кутаётган жазога доир билимларни шакллантиришга қаратилган. Ўрганилган дастурларнинг барчаси вояга етмаганларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини шакллантиришга шу орқали жиноятчиликни олдини олишга махсус йўналтирилганлигини кўриш мумкин [7, – С. 195.].

Демак, ички ишлар органлари тизимида инспектор психолог ходимларининг иш самарадорлигини ошириш ва уларнинг фаолиятини такомиллаштириш юзасидан

қуйидаги таклиф ва тавсияларни бериш мумкин. Жумладан,

биринчидан, мамлакатимизда Миллий Гвардия тизимида инспектор психолог ходимларининг асосий функционал вазифаларни белгиловчи Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорини ишлаб чиқиш ва амалиётга самарали татбиқ этиш зарурияти мавжудлиги;

иккинчидан, вояга етмаганлар томонидан содир этилган ҳар бир жиноятни фавқулодда ҳолат деб билиш ва инспектор психологлар фаолиятининг ҳуқуқий асосларни такомиллаштириш ва уларнинг бажарилиш механизмлари устидан таъсирчан чораларни кучайтириш шартлиги;

учинчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2833-сон қарори мазмунида вояга етмаганлар ишлари бўйича республика идоралараро комиссияси (Бош прокурори ўринбосари) раҳбарлик қилиши белгиланган бўлса-да, Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 29 сентябрдаги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-263-сон қонуни мазмунига ҳозирги кунга қадар, вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи субъектлар тизимига “Прокуратура органларининг ваколати”ни киритиш зарурлиги;

тўртинчидан, вояга етмаган ўртасида ижтимоий тармоқлардаги турли салбий видеоролик жойлаштирилаётганлиги сабабли суицидал ҳурк-атворга оид ҳолатлар авж олиб, уларнинг сони ошиб боришига қарши кескин чора-тадбирларни белгилаш орқали, бундай жиноятлар сонини пасайтиришга эришиш лозимлиги;

бешинчидан, АҚШ давлатида мактабда фаолият олиб борувчи полиция ходимлари аҳоли билан яқинлашиши ва вояга етмаганлар томонидан баъзи жиноятлар ҳақида етарли билим яъни, иммунитетга эга бўлишлари учун Ўзбекистонда ҳам 8-9-10-11-синф ўқувчиларига ўғрилик, гиёҳвандлик моддаларини ноқонуний сақлаш, сотиш ва истеъмол қилмаслик, терроризм ва экстремизмга қарши курашиш ҳамда тан жароҳати етказиш жиноятлари юзасидан бевосита ички ишлар органлари тизимида хусусан, инспектор психологлар ва тегишли соҳа ходимлари, мутахассислар хизмат кийимида ёшларга мос келадиган ҳолда семинар, маъруза ўтказишларига эҳтиёж борлиги ҳамда ушбу тадбирларнинг ташкил этиш натижасида аҳолининг ёшлигидан ички ишлар органлари ходимлари билан яқин муносабатда бўлишини таъминлаши учун кўникма шаклланиши;

олтинчидан, Миллий Гвардия тизимида инспектор-психолог ходимлари томонидан мактабгача таълим муассасалари, мактаблар, интернатлар, лицейларда юқоридаги санаб ўтилган вазифаларни бажариши, мамлакатимиздаги ҳар бир маҳалла, ҳар бир ҳудудларга албатта ўз натижасини бериши ва ёш авлодларимизни қонунчилигимизга риоя этиш маданиятини, иммунитетни шаклланишига олиб келади.

еттинчидан, Миллий Гвардия тизимидаги инспектор психологларнинг ҳуқуқий мақомини ошириш мақсадида уларга вояга етмаган шахсларга нисбатан қонуний чора кўриш, ҳуқуқий таъсир чораси қўллаш ваколатларини берувчи қонунчиликка ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш зарур.

Илгари сурилаётган таклиф ва тавсиялар келгусида Миллий Гвардиянинг вояга етмаганлар бўйича инспектор психологларига мотивация бўлиш билан бирга уларни соҳага бўлган қизиқишига ҳамда вояга етмаган шахслар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликларни камайишига хизмат қилади деб ўйлаймиз.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Президент Шавкат Мирзиёев раислигида 2024 йилда таълим, соғлиқни сақлаш, рақамлаштириш, маданият ва спорт соҳаларида амалга оширилиши лозим бўлган устувор вазифалар юзасидан видеоселектор йиғилиши. // URL: <https://iibb.uz/uz/news/videoselektor-05022024>.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни. ЎРҚ-263-сон 29.09.2010 // URL: <https://lex.uz/acts/1685726>.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори. ПҚ-5050-сон 02.04.2021 // URL: <https://lex.uz/ru/docs/5353841>.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: - Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”. Давлат илмий нашриёти, 2006. 250 б // URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/c5a272d1-2379-494f-b4cd-86bfb93aeab1.pdf>.

5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: - Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”. Давлат илмий нашриёти, 2007. 316 б // URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/a19c2b17-7557-4c60-b2c6-67d1c64c5bd4.pdf>

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. 490-сон 03.08.2021. URL: <https://lex.uz/ru/docs/5550539>.

7. Дородонова Д.Н. Регулирование вопросов по организации профилактики правонарушений несовершеннолетних в зарубежном законодательстве: история и современность // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2017. – № 5 (118). – С. 195.